

TOPLUMDAKİ KADIN ALGISINA KATKISI AÇISINDAN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN KURLARI PROGRAMINA YÖNELİK ÖNERİLER

Safiye KESGİN *

Öz

Geçmişten günümüze Müslüman toplumlara bakıldığında İslam dininin kadına verdiği önemin somut örneklerini görmek rahatlıkla mümkündür. Ancak bu önemin gösterilmediği tersi örnekler bulmak da mümkündür. Olumsuz örnekleri azaltmak hatta yok edebilmek için, kadına yönelik olumsuz tutum ve davranışlara neden olan etkenleri tespit etmek önemlidir. Sahip olduğumuz kültür, din anlayışı, geleneklerimiz vb. pek çok şey toplumdaki kadın algısının oluşmasına olumlu ya da olumsuz katkıda bulunabilir. Bu konuda toplumun kültürü, gelenekleri ve din anlayışı bir özeleştiri süzgecinden geçirilir ise nelerin olumsuz kadın algısına neden olabileceği tespit edilebilir. Örneğin toplumun sahip olduğ u dinen doğru sanılan yanlışlarla şekillenmiş bir din anlayışı, olumsuz kadın algısının oluşmasının nedenlerinden biri olabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Türkiye’de Müslümanları din hakkında doğru bir şekilde bilgilendirmek ve varsa dini konulardaki yanlış bilgilerini düzeltmekle görevlidir.

DİB’in en yaygın faaliyetlerinden biri, Kur’an Kursları’dır. Bu kurslara katılan kursiyerlerin neredeyse tamamını kadınlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla DİB toplumdaki kadınlara ulaşmak konusunda önemli bir imkâna sahiptir. Bu sebepten bu çalışmada DİB’in Kur’an kurslarında uygulamakta olduğ u İhtiyaç Odaklı Öğretim Programları esas alınmış; toplumdaki kadın algısına katkısı açısından bu programın amaçları ve içeriği incelenmiş ve programa yönelik tespit ve öneriler sunulmuştur.

Programın genel amaçlarında, doğru bir kadın algısı oluşturmaya yönelik bir amaca yer verilmediği görülmüştür. Bu sebeple, programda, toplumdaki kadın algısına olumlu katkı sağlama amacına yönelik bazı özel amaçların gözetilmesi önerilmiştir. İçerik açısından programdaki itikat, ibadet, siyer, ahlak ana konuları altında yer alan her bir konu, Dinim İslam kitabı esas alınarak incelenmiştir. Kitabın konuları ele alış biçimi açısından kadın algısına doğrudan veya dolaylı olarak sağladığı katkı tespit

* Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, skesgin@ybu.edu.tr

edilmiş, bazı konularda eksik görülen hususların eklenmesi önerilmiştir. Bu öneriler arasında, programa İslam ve Kadın adlı bir ünitenin eklenmesi de vardır. Çünkü bu ünite aracılığıyla kursiyerlerin;

1. İslam dinine göre kadının konumu, hak ve sorumlulukları hakkındaki bilgileri öğrenme ihtiyaçları karşılanabilir,

2. Kadınlarla ilgili toplumda yaygın, dinen doğru olduğu sanılan yanlış bilgileri düzeltmelerine rehberlik edilebilir.

Söz konusu ünitenin konu başlıkları yanında kursiyerlerin açık, kesin ve başara-
bilecekleri kazanımlar da önerilmiştir. Bu çalışmada yer verilen ünite önerisinin,
bu alanda tartışılması, geliştirilmesi, içeriğinin genişliği göz önüne alınarak ayrı bir
program olarak hazırlanmasına öncülük edebilmesi umulur.

Anahtar Kelimeler: İslam ve Kadın Algısı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an
Kursları Programı.

Abstract

A Program Proposal for The Quran Courses of The Presidency of Religious Affairs in Terms of Its Contribution to The Perception Towards Woman in Society

When we look at Muslim societies in the past to the present, it is quite possible to see embodiments that attach importance to woman in Islam. However, it is also possible to find antagonistic examples in that society. In order to eradicate these negative examples, it is important to identify the factors that lead to these adverse attitudes and behaviors towards woman. Societies' culture, religious understanding, and traditions can contribute positively or negatively to the formation of perception towards woman in a society. If we were to criticise societies' culture, religious understanding, and traditions regarding this topic, we can identify which factors cause these negative conceptions towards woman. For instance, a religious understanding formed with incorrect thinking according to the religion could be a reason for this formation of negative conception towards woman.

The Presidency of Religious Affairs (PRA) is responsible for informing the Muslims correctly about the religion and rectifying any misinformation on religion in Turkey, if the need presents itself. One of the most common activities of PRA is providing Quran learning courses. Trainees attending these courses are mostly woman. Therefore, PRA has an opportunity to reach women in the community. Accordingly, this study is based on a Needs-oriented Teaching Program implementation in PRA's Quran courses. Firstly, it examines the purposes and content of this programs in terms

of its contribution towards the perception of woman in the community. Secondly, it presents the findings and recommendations for the program.

The general objective of this program is to create the correct perception of woman. Thus, it has been recommended to take into account some special objectives for contributing positively to the perception related to woman in society. The core topics of the program such as belief, worship, ethics, and *siyar* (the life of the Prophet Muhammed) have been examined on the basis of the book called 'My Religion is Islam' in terms of its content. It outlines the book's contribution to the perception of women directly or indirectly in terms of its handling of topics and it suggests the addition of some issues that are lacking thereof. The proposal for this program includes the addition of a unit called 'Islam and Woman'. In this manner, through this program,

1. Trainees' learning needs about the woman's status, rights and responsibilities according to Islam can be met.

2. It can guide trainees to rectify the false information that is thought to be true according to the religion and commonly accepted in the society.

Furthermore, it offers titles of the unit topics and clear and concise learning outcomes that trainees can achieve. The purpose of this study to able to initiate the discussion about the proposal of adding a unit and its improvement as a separate program by considering the extent of its content.

Key Words: Islam and the Perception of Woman, Presidency of Religious Affairs, Quran Courses Programs.

Giriş

Ailevi bağlılığın yerine bireyciliğin, biz duygusunun yerine ben duygusunun, manevi duygular yerine maddi bedensel içgüdülerin, olgunluk ve kanaatkârlık yerine varlıklı, refah içinde bir yaşam sürmenin öne çıkarıldığı ve daha çok tercih edildiği (Şeriatı, 2013) günümüzde kadına bakış, kadına verilen konum ve değer de bu tercihler doğrultusunda şekillenmektedir. Kadına geleneğin alışkanlıklarından kurtularak özgürleşmeyi vaat eden modernizmin oluşturduğu zihniyet, geleneğin temsilcisi olarak gördüğü dinlere ve özellikle İslam dinine karşı saldırgan ve suçlayıcı olabilmektedir. Yaşadığımız son yüzyılda dünyada ve Türkiye'de artan bir ivmeyle devam eden kadın ile ilgili araştırma ve çalışmalarda din ve kadın konusu önemli bir yekûn tutmaktadır (Şahin vd., 2011). Din ve kadın konulu çalışmalarda görülen farklı yaklaşımlardan biri ise kadının toplumdaki mevcut konumu veya yaşanan sorunlar konusunda İslam dinini suçlayan ve saldırgan bir tutum içeren yaklaşımdır (Subaşı, 2012).

Daha çok gündelik yaşama yansıyan aşırı görüntüler, medyatik bilgiler, indirgemeci/ideolojik ön kabullere dayanan eleştirilere, saldırılara (Subaşı, 2012: 48) maruz kalan bir inanç sisteminin mensupları olarak Müslüman kadınlar, modernizmin dayattığı çağdaş kadın tipi ile yaşayan gelenekler arasında kalmaktadır. Bu saldırılar ya da dayatmalar karşısında Müslüman kadın kimliğini oluşturabilmek veya koruyabilmek için bu kadınların İslam dininin kadına yaklaşımı ve vermiş olduğu konum hakkında bilgi ve fikir sahibi olmaya ihtiyaçları vardır. Aynı ihtiyaç toplumdaki bazı erkekler için de söz konusudur. Zira bunlar sahip oldukları yanlış dini bilgi ve tutumlar yüzünden dindarlık adına dinle ilgisi olmayan davranışları savunabilmekte ve kadınlara bu doğrultuda davranabilmektedir.

Bu makalenin amacı söz konusu suçlamalar karşısında savunmacı veya özür dileyici bir yaklaşımla İslam ve kadın konusunu ele almak değildir. Ayrıca mevcut olumsuz bazı örnekler üzerinden müsebbip olarak geçmişten günümüze tevarüs eden toptan İslam geleneğini, Müslümanları gören, kadınlara dair yorumların tümüyle erkek egemen bakış açısıyla şekillendiğini iddia ederek yargılayan ve suçlayan feminist eşitlikçi söylemi desteklemek de değildir. Bu makalenin amacı toplumda yaygın olan yanlış veya eksik dini bilginin sebep olduğu/olabileceği kadınlarla ilgili algıyı düzeltmeye ve doğru bir kadın algısı oluşturabilmeye katkısı açısından DİB İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Programı'na yönelik tespit ve öneriler sunabilmektir. Halkı bu konularda bilinçlendirme için cami ve Kur'an kursu faaliyetleri önümüzde önemli bir imkân olarak durmaktadır. Bu sebepten bu çalışma DİB Kur'an kursu faaliyetlerini ve özellikle DİB tarafından Kur'an kurslarında uygulanmakta olan programı esas almaktadır.

Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın problemi, toplumdaki kadın algısına katkısı açısından DİB İhtiyaç Odaklı Öğretim Programları'nın amaçları ve içeriğinin incelenmesi ve programa yönelik tespit ve öneriler sunulmasıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel bir araştırma olup, araştırmada doküman incelemesi ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

1. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Kadınlar

DİB'in görevleri arasında "aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak" (DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun 1965) bulunmaktadır. Dolayısıyla toplumun manevi hayatını olumsuz yönde etkileyen aile içi sorunlar, toplumda tezahür eden şiddet, töre cinayetleri, insan hakları ihlalleri gibi ortak duyarlılık ve çözüm gerektiren sosyal konularda, dini bilgi açısından topluma rehberlik etmek, bu alanda varsa yanlış dini anlayışları gidermek, bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yürüten ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde hareket etmek (Fidan 2008: 9) de kurumun görev ve sorumlulukları arasında sayılabilir.

Dolayısıyla bu genel ifadelerden hareketle denilebilir ki DİB aynı zamanda;

1. Toplumumuzda var olan kadın konusundaki sorunların çözümüne dini açıdan katkı sağlayabilmek,

2. Toplumda din adına veya din kullanılarak kadına yönelik olan her türlü olumsuz tutum ve davranışların kaynağının din değil töre ve gelenekler veya yanlış din anlayışı olduğunu açıkça göstermek,

3. İslam dinine mal edilen yanlış kadın algısının düzeltilmesine hizmet etmek, bu konuda kadın erkek tüm toplumu doğru bir şekilde bilgilendirmek.

4. Özellikle toplumdaki fertlerin kadınlarla ilgili dini hükümleri, hak ve sorumlulukları konusunda doğru bir şekilde bilgilendirilerek, sağlıklı bir kadının algısı oluşturmalarına yardım ve rehberlik etmekle de görevlidir.

DİB ailenin korunması, kadına, çocuğa, yaşlıya yönelik şiddetin önlenmesi konusunda özel bir çaba göstermektedir. Konuya ilişkin Başbakanlık genelgesine¹ göre, kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek üzere hutbeler okunması, vaazlar verilmesi ve camilerde erkeklere yönelik zihniyet dönüşümünü sağlayacak eğitim programları düzenlenmesi Diyanet İşleri Başkanlığının sorumluluğu altındadır. Töre/namus cinayetleri konusunda çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi hususunda ise Başkanlık, işbirliği yapılacak kurumlar arasındadır (DİB 2015a: 18).

1 2006/17 sayılı "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus cinayetlerinin Önlenmesi İçin alınacak Tedbirlere Dair Başbakanlık Genelgesi" 04.07.2006 tarih ve 26218 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesi bağlamında Başkanlığın attığı adımlar, yazılı ve görsel materyallerle desteklenen eğitim çalışmalarından ve halk içinde şiddete karşı duyarlılığı geliştirmeye yönelik dini faaliyetlerden oluşmaktadır (DİB 2015a).

2. Camiler, Kur'an Kursları ve Kadınlar

Kadınların eğitimi Hz. Peygamber'in zamanında tüm Müslümanların eğitim aldıkları mescid/cami merkezli olarak yürütülüyordu. Bugün de yaygın din eğitimi (Tosun 1993; Koç 2001) içerisinde değerlendirilen bir etkinlik olarak cami eğitiminin genel olarak toplumun ve özelden kadınların eğitimine sağlayabileceği katkı küçümsenemez (Yılmaz 2007).

DİB tarafından yürütülen din eğitimi faaliyetlerinin en aktif ve etkili ayağını Kur'an kurslarının oluşturduğu bilinmektedir. Kur'an kurslarına devam eden kursiyerlerle ilgili istatistiklere baktığımızda 2013/2014 öğretim yılı sonunda tespit edilen rakamlara göre (DİB 2014) Türkiye genelinde 1.116.509 kişi Kur'an kurslarına katılmış, bunların 65.824'ü erkek, 1.050.685'isi kadın kursiyerlerdir. Bu rakamlar bize kursiyerlerin neredeyse tamamını kadınların oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kuran kursları toplumdaki kadınlara ulaşma ve kadın eğitimi konusunda oldukça değerli ve önemli bir imkâna sahiptir. Bu durum kadınlara yönelik ihtiyaçları da gözeten İhtiyaç Odaklı Öğretim Programlarının oluşturulma gerekçeleri arasında zikredilmektedir (DİB 2012). Fakat zikredilen bu hususun programı oluşturan unsurlardan özellikle amaçlara ve içeriğe ne kadar ve nasıl yansıdığına incelenmesi DİB'in bu programlar aracılığıyla yukarıda sözü edilen kadınlarla ilgili görevleri yerine getirmede nasıl bir katkı sağladığı veya sağlayabileceği konusunda bir fikir verebilir.

a) Amaçları Açısından DİB Temel Öğretim Programı

Öğrencilerin İslam dininin değerlerini, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmelerini sağlamak, Hz. Muhammed'in yaşantısından değerler üretebilmelerini gerçekleştirmek, öğrendiği değerlerden yardım alarak kendi çözümlerini üretebilmelerini sağlamak, bu değerlerden hareketle barış ve hoşgörü ortamı oluşturmalarına yardımcı olmak (DİB 2012) öğretim programlarının genel amaçları arasında yer alır.

Programda özel amaçlara yer verilmemektedir. Ancak bu program ile genel amaçlar doğrultusunda şu özel amaçların da hedeflenmesi, toplumda

doğru bir kadın algısı oluşturmaya ve kadınların yaşamakta olduğu sorunları azaltmaya katkı sağlayabilir. Dolayısıyla programda kursiyerlerin,

1. İslam dininin kadına bizzatıhi insan olarak verdiği değer ve kadının toplumsal konumuna dair gerçekleştirdiği yeniliklerin farkında olmalarına ve bu doğrultuda doğru bir kadın algısı oluşturabilmelerine,

2. İslam dininde kadının şahsiyetine yönelik hiçbir olumsuz tavır ve davranışa (değersiz ve hakir görme, şiddet vb.) izin verilmediğini idrak edip açıklayabilmelerine,

3. İslam dinine göre eğitim almak hakkının tıpkı erkekler gibi kız çocuklarının da en temel haklarından biri olduğunu fark etmelerine,

4. Kız ve erkek çocuklar arasında ayırımcılık yapılarak, kız çocuklarının erkek çocuklara sağlanan imkânlardan mahrum bırakılmasının dinen emredilen adalet ilkesi ve anne baba olma sorumluluğuna uymayan bir tavır olduğunun fark etmelerine,

5. Müslüman kadının toplumsal hayata katılmasına, mesleki anlamda uzmanlaşmasına, ilmi çalışmalar yapmasına ve dilerse çalışma hayatına katılmasına dinen hiçbir engel olmadığını kavrayabilme, bunları örneklerle açıklayabilmelerine,

6. İffetin sadece kadınların değil erkeklerin de sahip olması gereken bir vasıf olduğunu, kadın ve erkeğin örtünmesinin toplumda cinsiyet ile değil şahsiyet ile var olmalarına sağladığı katkıyı fark etmelerine,

7. Kadın konusunda İslam'a mal edilen olumsuz kadın algısının oluşma sebepleri konusunda bilinçlenmelerine yardımcı olmak, rehberlik etmek özel amaçları da gözetilebilir.

Yukarıda önerilen özel amaçlar doğrultusunda İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Programlarına baktığımızda doğrudan kadınlarla ilgili konu başlıkları şunlardır: Kadınlara Özgü Bazı Haller (Adet, Lohusalık), Eşlerin Birbirine Karşı Görev ve Sorumlulukları, Anne Babanın Çocuklarına Karşı Sorumlulukları, Örnek Şahsiyetlerden Davranış Modelleri (Hz Meryem: İffet, Hz. Hatice: Kararlılık, Hz. Aişe: İlim Sevgisi, Hz. Fatıma, İlim Sevgisi, Rabiâtü'l-Adeviyye) (DİB 2012).

Yalnızca bu başlıklardan hareketle, program hakkında İslam ve Kadın konusu bağlamında bir yargıya varmak doğru değildir. Bu programın uygulanmasında kullanılması karara bağlanan (DİB 2015: 10) "Dinim İslam Temel

Bilgiler” kitabında tüm konuların ve sözü edilen başlıkların nasıl ele alındığının incelenmesi, bu anlamda bir fikir verebilir. Zira bu konuların ele alınış biçimi, satır aralarında yer alan kadınlarla ilgili mesajlar doğru bir Müslüman kadın algısı oluşturmaya olumlu ya da olumsuz hizmet edebilir.

b) İçerik açısından DİB Temel Öğretim Programı

DİB Temel Öğretim Programı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler olmak üzere iki öğrenme alanı olarak tasarlanmıştır. Dini bilgiler öğrenme alanı ise itikat, ibadet, ahlak ve siyer ana konuları altında başlıklandırılmıştır (DİB 2012).

Yukarıda gözetilmesi önerilen özel amaçlar doğrultusunda Dinim İslam (DİB 2014) kitabı, program içeriği açısından incelendiğinde ortaya çıkan tespit ve öneriler şunlardır:

1. İtikat: İnsanın Evrendeki Konumu başlığı altında, erkek ve kadının birlikte yüklenmiş olduğu sorumluluk vurgulanarak erkek ve kadının yaratılışta eşit bir şekilde, vahye muhatap olmada ve halifelik sorumluluğunu üstlenmede birlikte ve birbirlerine yardımcı olarak yaratıldığı hususuna (Görmez 2015) değinilebilir. Zira insanın yaratılışı ve yeryüzündeki konumunun böyle bir yaklaşımla ele alınması Allah'ın huzurunda kadının da erkek gibi varlığı, şahsiyeti, üstlenmiş olduğu sorumluluğu ile değerli olduğu vurgusunun yapılması için bir fırsattır.

2. İbadet: Kadınlara Özel Haller başlığı altında, “Hayız veya nifas halindeki kadının namaz kılması ve oruç tutması haramdır” şeklinde hüküm verilmektedir (DİB 2014, 51). Üzerinde farklı görüşlerin ortaya konulduğu bu konuda, DİB kendi kabul ettiği görüşü vermekle iktifa etmektedir.

Kadınların özel günlerinde oruç tutup tutamayacağı hakkında Kur'an'da bir ayet yoktur. İslam âlimlerince ortaya konulan hükümler, konuyla ilgili bazı hadisler ve ilk dönem uygulamalarını nasıl yorumladıklarına bağlı olarak değişebilmektedir. Hanımların, özel günlerinde oruç tutamayacak kadar rahatsız olduklarında, tıpkı diğer hastalıklarda olduğu gibi (Bakara 2/185) bir ruhsat olarak oruç tutmayabileceği ve tutamadığı günleri daha sonra kaza edebileceği, dolayısıyla eğer isterse o günlerde de oruç tutmasında bir sakınca olmadığı yönünde hüküm verenler de (Atay, 1995; Bayındır, 2011) vardır. DİB, Dinim İslam kitabına bu konuda kendi kabul ettiği görüşün yanında farklı görüşlere de, gerekçeleriyle birlikte yer verdiğiğinde, öğrenciler -kitabın hazırlanış amacı

bağlamında belirtilen- kendi araştırma, sorgulama ve tercihiyle benimsediği bir hükmü uygulama (DİB 2014) şansına sahip olacaktır.

Cemaatle namaz konusu ele alınırken, cemaatle namaz kılmanın tek başına kılmaktan kat kat daha sevap olduğu vurgulanmaktadır. Bu ilkenin bütün Müslümanlar için geçerli olduğu düşünülerek, kadınların da buna dâhil olduğu zımnen çıkarılabilir. Ancak Türkiye’de camilerde cemaatle namaz düzenlemesi –özellikle cuma namazları için- daha yeni yeni kadınlar da hesaba katılarak, belli bazı camilerde onlara yer ayrılması şeklinde yürütülmektedir. DİB’in son yıllarda bu konudaki gayreti açıkça görülmektedir (DİB 2015a: 48). Cami Kadın ve Aile (DİB 2013) adlı eser, baştan sona kadınların sosyal bir merkez olan camiler aracılığıyla, sosyal, eğitim ve ibadet hayatına daha çok katılmalarının önemi ve faydalarını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, Dinim İslam kitabına da yansıtılabilir. Cemaatle namaz konusu işlenirken, İslam dininde kadınların da erkekler gibi cemaatle namaza teşvik edildiği, vakit, Cuma, bayram (Buhari, İdeyn 12) hatta gece namazlarına (Buhari, Ezan 162; Buhari Ebvabu Sıfatı’s-Salat, 127) katıldıkları, bu konuda Hz. Peygamberin onlara her türlü desteği verdiği, camide buna dair düzenlemeler yaptığına dair onun hayatından örnekler verilebilir. Eğer böyle yapılırsa ise bu program ve kitap, kadınların camilerde cemaatle namaza ve dolayısıyla eğitim faaliyetlerine katılmalarının teşvik edilmesi ve erkeklerin zihinlerinde de kadınların cemaate katılmalarının makul ve normal karşılanmasına hizmet edebilir.

3. Siyer: İslam peygamberinin nasıl bir ortamda doğduğundan bahsedilirken, o dönemde kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesinden, kadınların hiç güvende olmadığından söz edilmektedir (DİB 2014: 69). Bu husus öğreticinin günümüz şartlarında kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesinin nasıl olabileceğini, kadınların güvenliklerinin sağlanmasının önünde ne tür engeller olduğunu, bu engellerin ortadan kaldırılmasının yollarının neler olabileceğini öğrencilerle istişare edebilmesi, tespitler yapabilmeleri, bu husus üzerinde düşünmeleri için bir fırsat olarak görülebilir. Aksi takdirde yalnızca tarihi bir olgunun paylaşılmasından ibaret kalacaktır.

Hz. Muhammed’in hayatı anlatılırken, onun hayatında önemli yeri olan kadınların adından bahsedilmektedir. Başta annesi Âmine, sütannesi Halime, dadısı Ümmü Eymen annesi gibi sevdiği amcasının hanımı Fatıma, eşi, ilk Müslüman kadın, Hz. Peygamberin tebliğ görevinde en büyük destekçisi Hz. Hatice, kızları Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm, Fatıma, ilk şehit olan Müs-

lüman hanım Sümeyye, Hz. Hatice'nin vefatından sonra Hz. Peygamber'in yeniden evlenmesine aracılık eden Havle bint Hâkim bahsi geçen kadınlardır.

Mü'minlerin Anneleri (DİB 2014: 388-391) başlığı altında, sıra ile Hz. Peygamber'in eşlerinden de kısaca bahsedilmektedir. En zor günlerinde eşine destek olan, kendi ekonomik gücü olup bunu İslam yolunda sarf eden, âlimliğiyle anılan, eğitim öğretim faaliyetleri yürüten, savaşlara yardımcı destek olarak katılan, üretkenliğiyle elde ettiği kazancını sadakaya çevirebilen, şiir yazabilen hanımlar olarak mü'minlerin annelerinin her biri Müslüman kadınlar için birer örnektir. Bu örneklerle yer verilmesi doğru bir Müslüman kadın algısı oluşturma ve kadının eğitilmiş olmasının örnekliği bağlamında çok değerli ve önemlidir. Buna ilaveten Dinim İslam kitabında bir eş olarak Hz. Peygamber'in eşlerine ev işlerinde yardımcı olması, ikinci vaktinden sonra zamanını eşlerine ayırarak eşleriyle ilgilenmesi, onlara karşı sevgi, ilgi ve şefkatle yaklaşması (DİB 2014: 386) ile örnekliğinin gösterilmesi, erkeklerin hanımlarına karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda yönlendirici olması açısından önemlidir.

Ayrıca bir baba olarak evlatları arasında kız-erkek ayırımı yapmaması da, anne babalar için bir örnektir. Hz. Peygamberin Hz. Fatıma için söylediği "Fatıma benim parçamdır, onu inciten şey beni de incitir." (DİB 2014: 392) sözüne yer verilmesi kız çocuklarına olan düşkünlüğünü, kız çocuklarına verdiği değeri göstermesi açısından değerlidir. Günümüzde halâ ailelerin erkek çocuk sahibi olmaya yükledikleri değer ve aile içinde kız ve erkek çocuklarına karşı gösterdikleri farklı tutum ve davranışlar düşünüldüğünde Hz. Peygamberin bu konudaki örnekliğinin fark ettirilmesi ailelerin bu konuda eğitilmelerine katkı sağlayabilir.

Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed'in örnekliği (DİB 2014: 402-403) konusunda kadınların eğitimine verdiği önem ile ilgili olarak, kendisinin haftanın bir gününü sadece kadınlara ayırdığı, bu günde onların eğitimi ile ilgilendiği ve sorularını cevapladığından söz edilmektedir. Ayrıca akşamları kendi evinde eşlerini bir araya toplayarak onlarla sohbet etmesi yoluyla mü'minlerin annelerinin bir eğitim imkânı bulduğu, bu yolla edindikleri ilmi birikim ile Hz. Peygamber'in vefatından sonra birçok kişiyi yetiştirdikleri (özellikle Hz. Aişe) belirtilmektedir.

Programda siyer konuları kapsamında sahabî hanımların sosyal hayattaki varlığı daha çok hissettirilebilir. Örneğin, İlk İslam toplumunu oluşturma çalışmalarında Hz. Peygamber'in hem erkek hem de kadınları muhatap olarak

onlardan bey'at (meşru emre uyma taahhüdü) alması (Hatipoğlu 1997; Hamidullah 1980; Akkaya 1997) -ki bu Kur'an'ın emri gereğidir (Mümtehine, 12)- söz edilebilir, zira bu, İslam toplumunda kadınların siyasal hakları ve görüşlerine değer verildiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca o dönemde farklı meslek kollarında yer alan kadınlar ve bizzat savaşa katılan veya savaşlarda yardımcı güç olarak cephe gerisinde destek olan kadınlardan (Beşer 1991) da bahsedilebilir. Mescid-i Nebi'nin sosyal işlevinden bahsedilirken kadınların oradaki sosyal ve eğitim öğretim faaliyetlerine katıldıkları ve hatta eğitim öğretim faaliyetlerine katkı sağladıklarından² bu yolla pek çok sahabî hanımın dini ve diğer alanlarda bilgi ve tecrübe sahibi olduklarından söz edilebilir. Böyle yapılması Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde kadınların toplum içerisindeki durumlarını iyileştirmek için verdiği mücadele, gösterdiği gayret ve desteğin de fark edilmesini sağlayabilir.

4. Ahlak: İslam Ahlakının Öngördüğü Model İnsan Ünitesinin konularından birisi iffettir. Dinim İslam kitabında konuyla ilgili olarak açıkça belirtilmese de, Nûr/24 ayetine yer verilmiş olması (DİB 2014: 157), iffetin hem erkek hem de kadınlarda olması gereken bir vasıf olduğuna işaret edilmesi anlamına gelmektedir. Kitapta etkinlikler kısmında okunması ve iffetle ilgili konulardan not alınması istenilenler arasında Yusuf/3-35 ayetleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla Hz. Yusuf'un örneğine etkinlik aracılığıyla dolaylı olarak yer verilmektedir. Peygamberlerin örneği bağlamında Hz. Yusuf'un sabır, zekâ, maharet, iffet ve izzet örneği olduğu bir cümle ile ifade edilse (DİB 2014, 224) de, Hz. Yusuf'un iffet başlığı altında da açıkça bir iffet timsali olarak verilmesi, toplumumuzda yaygın olan, iffeti (namusu) sadece kadınlara has kılan düşünce ve tutumların değiştirilmesi, dolayısıyla yanlış erkek özgürlüğü veya erkek çocuk yetiştirme anlayışının değiştirilmesi açısından faydalı olabilir.

Eşlerin ve Aile Fertlerinin Birbirlerine Karşı Görev Sorumlulukları konusunda, geleneksel ilmiyelerde olduğu gibi kadının erkeğe karşı, erkeğin kadına karşı vazifeleri gibi bir ayırma gitmeksizin karşılıklı hak ve yükümlülere riayet etmek, birliği korumak ve yardımlaşmak, sevgiyi, saygıyı paylaşmak, toplumla beraber olup sevinç ve üzüntüleri paylaşmak gibi ortak hak ve sorumluluklardan (DİB 2014: 271) söz edilmektedir. Konunun böyle ele alınması değişen aile yapısı, kadınların çalışma hayatına katılmasıyla eşlerin

2 Örneğin, Hz. Peygamber'in eşi Hafsa'ya okuma yazma öğretmek üzere Şifa Hatun adındaki bir sahabiyi görevlendirdiğinden söz edilir. (İbn Hanbel, Müsned, VI, 372)

sorumlulukları karşılıklı olarak daha çok paylaşma ve yardımlaşmaları gerekliliğinin dikkate alındığını göstermektedir. Ayrıca Hz. Aişe'den nakledilen bir hadis ile annelik sorumluluğuna işaretle annenin göstermiş olduğu şefkat konusunda Hz. Peygamber'in övgüsüne de dikkat çekilmektedir (DİB 2014: 273).

Programda İslam Ahlakında Sevgi ve Örnek Şahsiyetlerden Davranış Modelleri üst başlığı altında yer alan Hz. Meryem: İffet, Hz. Hatice: Kararlılık, Hz. Aişe: İlim Sevgisi, Hz. Fatıma: Baba Sevgisi, Rabiati'l-Adeviyye konuları Dinim İslam Kitabında bulunmamaktadır. Programda İslam Ahlakında Sevgi ana başlığı altında Allah, peygamber, insan, anne-baba, hayvan ve çevre, bayrak ve vatan sevgisi, şehitlik ve gazilik konuları alt başlıklar olarak yer almaktadır. Eşlerin, kadın ve erkeğin birbirlerine karşı duydukları sevgiye³ yer verilmemiştir. Aslında bu sevgi ve merhamet Kur'an'da (Rum Sûresi 21) Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak zikredilir. İnsan cinsinin huzur bulabilmesi, aile birliğini kurup huzurla sürdürebilmesi, çocuklarına mutlu bir aile ortamı sunabilmeleri ancak bu sevgi ve merhametle mümkündür. Sözü edilen sevgi, insan hayatı için önemli ve Allah katında da değerli olduğundan, programa dâhil edilmesi bu konuyla ilgili bir eksikliğin tamamlanması anlamına gelir.

3. Kur'an Kursları Programı için Bir Ünite Ekleme Önerisi: İslam ve Kadın

Müslüman toplumlarda farklı zaman ve mekânlarda kadınla ilgili olumlu veya olumsuz tutum, davranış ve uygulamalar bulmak mümkündür. Bunlar o toplumun kültürü, geleneği, inançları vb. unsurlardan kaynaklanabilir. Çağdaşların tarih boyunca tüm Müslüman toplumları, kadını ezen, hor gören, yok sayan, sosyal hayattan dışlayan vb. erkek egemen toplumlar olarak değerlendirip yargılamaları tarihsel gerçekliklerle uyuşmaz (Paçacı 2010). Ancak söz konusu olumsuz tutum ve uygulamaların, tarihte hiçbir zaman, hiçbir Müslüman toplumda var olmadığını söylemek de mümkün değildir. Bu olumsuzlukların veya olumsuz kadın algısının nedenlerinden biri toplumda dinen doğru olduğu sanılan fakat yanlış olan bilgilerdir. Kadının şahitliği, kadının miras hakkı, kadının sosyal hakları, boşanması, çok evlilik, kadının yaratılması, kadının kocası tarafından dövülebileceği iddiası, kadınlarla ilgili Hz. Peygamber'e atfedilen bazı olumsuz rivayetler sebebiyle kadının bir fitne

3 Eş sevgisinin derin kökleri hakkında bkz. Raşid el-Gannuşi, Kur'an ve Yaşam Arasında Kadın, Mana Yayınları, İstanbul 2011, s. 74-75.

sebebi, aken ve dinen eksik, uğursuz görülmesi vb. konularda toplumun ve Müslüman kadınların bilgilendirilmeye ihtiyaçları vardır.

Bu sebeple, mevcut program ve ders kitabı üzerinden yukarıda belirtilen tespit ve önerilerin yanında programa İslam ve Kadın adlı bir ünitenin eklenmesi faydalı olabilir.

Program için önerilen İslam ve Kadın adlı ünitenin konu başlıkları şunlar olabilir:

1. İslam dininde kadına verilen önem
 - a. Kur'an'a göre insanın (erkek-kadın) yaratılması
 - b. İslam'a göre kadının şahsiyetinin ve saygınlığının korunması
2. Kadının eğitim hakkı ve sorumluluğu
3. Müslüman kadınların ilmi ve sosyal hayata katkıları
4. Müslüman kadının ekonomik hak ve sorumlulukları ve çalışma hayatına katılması
5. Müslüman kadının siyasal hakları

Yukarıda verilen konu başlıkları altında şu konulara yer verilebilir demek yerine, kursiyerlerin neyi başarabileceğine odaklanılarak konular, açık ve kesin bir şekilde kazanımlarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu üitedeki konu başlıkları aracılığıyla elde edilmesi önerilen kazanımlar⁴ şunlardır: Kursiyer,

1. Allah'ın Adem ve Havva'yı ayrı ayrı birer insan ve birbirlerine eş olarak yarattığını bilir.

Bu kazanım ile İsrailiyyât kaynaklı yanlış yaratılış hikayesinin beraberinde getirdiği, Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı söyleminin İslam dininin temel kaynakları ve ruhuna uymadığının (Topaloğlu, 1970) açıkça bilinmesi beklenir. Bu yanlış kanaat kadının müstakil bir varlık olmasından daha çok erkeğe tâbi ve bağımlı bir varlık olarak görülmesine yol açmıştır (Gannuşî, 2011). Bu söylem dolaylı yoldan eğri olan kaburga kemiği gibi kadının da düzeltilemez, iyileştirilemez bir yapısının olduğu şeklindeki aşağılayıcı yaklaşıma sebep olmaktadır. Hâlbuki Allah ayırt etmeksizin insanı en güzel biçimde yarattığını (Tin 95/4) Kur'an'da açıkça ifade etmektedir.

4 Burada kazanımların öğrenme alanları (bilişsel, duyuşsal, psikomotor) ve öğrenme düzeylerine göre ifade edilmiş biçimi, üzerinde tartışılabilir ve farklı görüşler çerçevesinde yeniden düzenlenebilir bir niteliği haizdir.

İnsanın zayıf ve eksik yönleri ise doğuştan değiştiremeyeceği şeylerle ilgili değil imtihanının bir parçası olarak düzeltilebilir psikolojik yapısı ve iradesiy-
le (aceleciliği, yersiz hırsı, nankörlüğü vb.) ilgilidir (Okuyan, 2007).

2. *İnsan soyunun sadece erkek evlat yoluyla devam edeceği inancının dinde yeri olmadığını farkında olur.*

Arap toplumunda yaygın olan bu inanış toplumumuzda halen varlığını sürdürmektedir. Soy/soyadını sürdürmenin sadece erkek evlat ile olabileceği inancı yüzünden aileler de pek çok sorun yaşamaktadır. Gençler büyüklerinden veya eşler birbirlerinden bu konu ile ilgili baskı görebilmekte, hatta bu mesele çiftleri boşanmaya kadar götürebilmektedir. Bu kazanım ile kursiyerlerin Kur'an'ın (Nahl 16/58) bu konuya yaklaşımı ve Hz. Muhammed'in⁵ bu konudaki örneğini fark edip kız veya erkek evladın Allah'ın insanlara lüt-fettiği çok kıymetli bir nimet/hediye olduğunun bilincinde olmaları beklenir.

3. *Kız veya erkek çocuk sahibi olmak konusunda sebebin kadın olarak görülmesinin dinen yanlış olduğunu açıklar.*

İslam dinine göre her şeyi yaratan, yaratma gücü ve iradesine sahip olan yalnızca Allah'tır. Dolayısıyla insanı da anne karnında dilediği şekilde yaratan (Âl-i İmran 3/6) ve dilediğine kız evlat dilediğine de erkek evlat veren (Şûra 42/49-50) Allah'tır. Kursiyerin bu ayetleri bilerek, bu ayetlerin ifade etmek istediği anlamı açıklamaları beklenir. Böylece cahiliye döneminden beri varlığını sürdüren çocuğunun cinsiyeti sebebiyle annelerin suçlanması Allah'a ait olan bir özelliği kadınlara vermek ve dolayısıyla Allah'a ortak koşmak olduğunu fark etmeleri sağlanır.

4. *Hz. Havva'nın Hz. Adem'i kandırması sebebiyle ilk günaha girdikleri yorumunun İslam dinince mesnedsiz, İsrailiyyat kaynaklı olduğunun farkına varır.*

Hz. Âdem'in cennetten kovulmasının sebebi/suçlusu olarak Hz. Havva'nın görülmesi kanaati Müslümanlar arasında yaygındır. Bu kanaate göre Hz. Havva önce şeytan/yılan tarafından kandırılmış daha sonra da Hz. Havva Hz. Âdem'i ikna etmiş ve bu sebeple yasak meyveyi yiyerek ilk günaha girmişlerdir. Kadının fitne unsuru olduğunu ifade eden veya Hz. Havva

5 Hz. Muhammed'in erkek çocuklarını kaybettikten sonra çevresi tarafından artık soyunun devam etmeyeceği iddiasıyla uğradığı hakaretler ve Allah'ın Kevser sûresinde kendisine ve tüm inananlara bu konu ile ilgili hitabı müşriklerin iddialarının yersiz ve geçersiz olduğunu ifade etmektedir.

gibi bütün kadınların kötülüğe ve ihanete yatkın olduğunu belirten diğer bazı rivayetler bu kanaati destekler nitelik arz eder (Tuksal, 2000; Okuyan, 2007). Kursiyerlerin bu kazanım ile bu tür kanaatlerin İslam dininde yerinin olmadığını, bu tür rivayetlerin kaynağının (Tevrat, Tekvin, 1-24) İsrailiyyât olduğunu (Yasdıman, 2011) ve Kur'an'da (A'raf 7/20, Bakara 2/ 36) Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın birlikte şeytana kanarak ilk günaha girdiklerini fark etmeleri beklenir.

5. *Kadının aklının ve dininin eksik olduğu yönündeki ve kadını aşağılayan anlamlar içeren rivayetlerin Hz. Peygambere ait olmadığını bilincinde olur.*

Hz. Muhammed'e atfedilen bir rivayette (Buhari, Zekât, 64; Müslim, İman, 132) kadınların çoğunun cehennemlik, akıl ve dinleri açısından da noksan oldukları ifade edilmektedir. İsnad açısından tümüyle tenkid edilen bu rivayet (Ateş, 2000), Kur'an'daki "Mallarınızın (sorumluluğunu) süfehaya vermeyin." (Nisâ 4/5) mealindeki ayette yer alan sefih kelimesinin çoğulu olan süfehanın kadınlar ve çocuklar şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur. Genellikle meallerde akılsız, akli ermez, beysinsiz şeklinde çevrilen bu kelimenin anlamı cahil, dar görüşlü, faydalı ile zararlı olan şeyleri az bilen kimse dir (İbn Manzur 1970). Kadınlar hakkında deyimlerimize "Saçı uzun, akli eksik" şeklinde geçen bu anlayışın İslam inancında yeri yoktur. Kur'an'da aklın gerektirdiği sorumlulukları yerine getirme konusunda herhangi bir ayırımı gidilmez (Tevbe 9/71; Mü'min 40/40; Al-i İmran 3/195). Bu hususlarla beraber, Hz. Muhammed'in kadınlarla ilgili diğer pek çok sözü ve kadınlarla istişare edip bazı konularda onların da görüşlerini alması ve İslam toplumunda büyük İslam âlimlerine hocalık yapan kadınlar (Akkaya, 1997) dikkate alındığında bu kanaatin İslam dininde yerinin olmadığını açıkça görülmektedir (Kırbaşoğlu, 1997; Yasdıman, 2005; Okuyan, 2007). Bu kazanım aracılığıyla kursiyerler bunun gibi cinsiyet ayırmacılığı ve aşağılama içeren yorumların İslam dininin özüyle çeliştiğini öğrenme fırsatı bulurlar.

6. *Kur'an'da kadının şahitliğinin nasıl olduğunu açıklar.*

Kadının aklının eksikliği noktasında dile getirilen hususlardan birisi kadının şahitliği meselesidir. Bakara/282 ayetinde vadeli borçlanmalarda mağduriyetlerin oluşmaması, hak kaybının önlenmesi buna yönelik tedbir alınması amacıyla bunların yazılması ve yazdıktan sonra da şahitlerin getirilmesinden söz edilmektedir. Dolayısıyla borçlarınızı yazın ve erkeklerinizden iki şahit eğer onlar da bulunmazsa bir erkek ve biri yanılır/unutursa diğerinin hatır-

latması için iki kadın şahit getirin diye tavsiye edilmektedir. Burada bir yerine iki kadın şahit getirilmesinin sebebi o zamanki Arap toplumunda kadının ticari konulara pek aşina olmamasıdır (Akdemir, 1997; Hatemi, 1999). Bu ayet vadeli borçlanmalarla ilgili bir öneri niteliği taşır, zira bu ayet sebebiyle borcu yazmayana hiçbir sorumluluk yüklenmemiştir. Söz konusu ayet bu açıdan değil de daha ziyade kadının şahitliğinin erkeğinkinin yarısına denk olduğu vurgusuna sahip bir yoruma temel olarak gösterilmiştir. Ayette geçen “birisi unutursa diğeri hatırlatsın diye” ifadesi bunun da şarta bağlı olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle peki ya unutmaz veya yanılmazsa sorusunu beraberinde getirir ki bu durumda ikinci bir kadın şahide de gerek kalmadığı sonucuna ulaşılır. Dolayısıyla kadının şahitliğinin yarımılığı iddiası bu ayet ile gerekçelendirilemez (Kırbaşoğlu, 1997; Okuyan, 2007; Muhsin, 1992). Gerek bu ayet gerekse Kur'an'ın bütününe kadının şahitliğinin geçtiği diğer ayetlere bakıldığında (Nisa 4/15; Talak 65/2; Nûr 24/ 6-9) örneğin boşanma ve zina isnadı gibi konularda kadının şahitliğinin de erkekle denk tutulduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu kazanım ile kursiyerler, Kur'an'a dayandırıldığı iddia edilen kadının şahitliğinin yarımılığı yorumunun doğru olmadığı konusunda farkındalık kazanma ve bunu açıklayabilecek bilgiyi edinme fırsatı bulurlar.

7. Kadının terbiye edilmek için dövülebileceği iddiasının İslam dininde yeri olmadığını fark eder.

Bu kazanım ile kadına yönelik şiddete Kur'an'da izin verildiği iddiasının yanlışlığının fark edilmesi sağlanır. İddiayla ilişkilendirilen Nisa suresinin 34. ayetinin ilgili bölümü gerekçe gösterilerek nüşuzundan (serkeşliklerinden) endişe edilen kadınlara terbiye etmek maksadıyla sırasıyla nasihat etmek, onları yatakta yalnız bırakmak ve onlara darp etmek hakkının erkeklere verildiği iddia edilmektedir. Darp etmek ise hafifçe dövmek şeklinde yorumlanmaktadır. (Topaloğlu, 1992; Esed, 1996). Başkaldırmak, başına buyruk olmak şeklinde tanımlanan nüşuzun sadece kadınların gösterdiği bir davranış biçimi olarak görülemeyeceği bir yana bu davranışın sınırlarının belirlenmesi de güçtür. Nereye kadar hangi davranışın nüşuz sayılacağı tartışılabilir. Darabe kelimesinin sözlüklerde birbirinden farklı onlarca anlamına, Kur'an'da birbirinden farklı anlamlardaki kullanımlarına işaret eden Okuyan (2007: 121-122), bu kelimeye Kur'an'daki kullanımlarda insanların birbirlerine karşı işledikleri dünyevi bir suçun cezası olarak hafifçe/yavaşça vurmak anlamının verilmesinin doğru olmadığını ifade etmektedir. Ona göre “darabe” kelimesinin anlamı yolculuk

olabilir. Bu da tarafların bir süre birbirinden uzaklaşması anlamına gelir. Ayrıca Hz. Muhammed'in hayatında eşlerine ve tüm insanlara karşı şiddete yer vermemiş olması, kadınlara yönelik şiddeti kötilediği sözleri⁶ de göstermektedir ki insanların uyguladıkları şiddeti normal görmek veya göstermek için Kur'an'dan ve sahih sünnetten dayanak bulmalarının imkânı yoktur. Birbirleriyle anlaşamayacak dereceye gelmiş eşlere dahi güzelce ayrılın diye emreden Kur'an boşanmada bile şiddeti çağrıştıracak herhangi bir şeye yer vermemektedir (Okuyan, 2007: 126-127; Hatemi, 1999: 53).

8. Örtünmenin erkek ve kadına toplum içerisinde cinsiyetleri ile değil şahsiyetleri ile var olabilmeleri için emredildiğinin farkında olur.

Örtünme insanın cinselliğini teşhir etmemesi ve başkalarının cinselliğine odaklanmaması, utanma/haya duygusunu kaybetmemesi için Allah'ın erkek ve kadınlara bir emridir (Nur 24/30-31). Diğer taraftan örtünmenin insanların kusurlarını örten bir yanı vardır. Erkek ve kadının birbirleri nezdinde var olan cazibelerinin nezihleştirilerek korunmasına (Güler, 1997) da hizmet eder.

Her ne kadar örtünme deyince ilk akla gelen kadınlar olsa da örtünmeye dair emir önce erkekler sonra kadınlar için gelmiştir. Erkeklerin mahrem yerlerini korumaları ve gözlerini haram olan/bakılmaması gereken şeylerden sakınmaları istenmiştir. Bu demek oluyor ki örtünme aslında sadece fiziki olarak belli şartlar altında giyinmek anlamına gelmemektedir. Örtünme insanın iç dünyası, düşünüş biçimi, duyguları, eylemlerine yön vermesi onları kontrol etmesi anlamına da gelmektedir. Başka bir deyişle Allah'ın nimetlerinden olan dışımızı örten/süsleyen elbiselerden, daha hayırlı olan takva elbisesini (A'raf 7/31) giymektir. Takva elbisesi ise kişinin iç kontrolünü sağlaması ve yaşama biçimi, oturup kalkması, konuşma biçimi, insani ilişkilerine yansıyan hâlini de kontrol etmesidir.

Modern ekonomik düzen moda ile insanların giyim kuşamlarına yön vermekte, sürekli yenilenme, satın alınan kıyafetleri sürekli yenileri ile değiştirmeyi teşvik etmektedir. Örtünme biçimleri, sınırları modanın yönlendirmesiyle şekillenmekte, insanlar bunları gönüllükle takip edip kullanmaktadır (Aktaş, 1997). Hâlbuki giyinmenin/örtünmenin ölçülerini belirlemekte moda üreticileri değil şahısların kendileri sorumludur. Ticari pek çok alanda ve özellikle eğlence sektöründe kadın erkek insanların cinselliğinin öne çıkarılarak pazarlama yapıldığı, bir kısım moda üreticileri ve medya tarafından insanların günlük yaşamlarında da bunu yapmaya özendirildiği, böyle yap-

6 Hadisler için bkz: Buhari, Nikah, 94; Müslim, Cennet, 13.

tıklarında kendilerini değerli görmeye yönlendirildiği kolaylıkla fark edilebilir. Bu yönlendirme karşısında yukarıda sözü edilen sorumluluğu alarak örtünmek genellikle dillendirilenin aksine kişiyi kısıtlayıp/köleleştirmez bilakis toplum içinde cinsel kimliğiyle değil şahsiyeti ve insani saygınlığıyla var olma imkânını sağladığından kişiyi özgürleştirir. Kursiyer bu kazanım ile örtünmenin anlamı ve değeri hakkında bu ve benzeri açıklamaları öğrenme ve değerlendirme imkânını bulabilir.

9. *İslam dinine göre tavsiye edilenin, uygun görülenin tek eşlilik olduğunu, dörde kadar evlenebilme izninin o dönemki mevcut şartlar için bir sınırlandırma ve daha sonraki zamanlar için de bir ruhsat niteliği taşıdığını bilir.*

Daha önceki dönemlerde hiçbir şart ve sayı ile sınırlanmamış olan evlilik hususu Kur'an'ın hükmü ile (Nisâ 4/3) sınırlanmış ve adalet şartına bağlanmıştır. Ayrıca İslam adalet ilkesi ve insanın fitratına daha uygun olduğundan çok evliliği değil tek eşliliği önerir, dörde kadar evlilik ise bazı özel durumlar için verilmiş bir ruhsattır. Hz. Peygamberin kızlarını evlendirirken, damatlarıyla kızlarının üzerine evlenmeyecekleri hakkında antlaşma yapmış olduğu bilinmektedir. Hz. Ali Hz. Fatma'nın üzerine bir başkasıyla evlenmeye niyetliyken Hz. Fatıma buna karşı çıkmış, Hz. Peygamber de ancak benim kızımı boşarsa diğer kadınla evlenebilir diyerek kızının yanında tavır almıştır. Hatta aynı konuşmasında Ebu'l-As'ı kızı Zeynep ile evlenirken başkasıyla da evlenmemek konusunda verdiği sözü tutması sebebiyle övmüştür. Bu durumda Hz. Ali yeniden evlenmekten vazgeçmiştir (Müslim, Fedailu's Sahabe, 95, 96; Bilgin, 1997). Dolayısıyla bu olaydan hareketle denilebilir ki erkek eşinin üzerine ikinci veya üçüncü evliliğini yapmak istediğinde eşinin veya eşlerinin rızasını almak zorundadır. Bu bilgiler aracılığıyla kursiyerin zihninde, Müslümanların bu konu ile ilgili keyfi uygulamalarının İslam dinine mal edilemeyeceği de açıklığa kavuşmuş olur.

10. *Aile içerisinde erkeğin evin reisi olmasının üstlendiği sorumluluk açısından olduğunu, bunun erkeğe mutlak bir üstünlük verme anlamı taşımadığını bilir.*

Kur'an'a göre ailenin reisi erkektir (Nisa 4/34). Ayrıca taşıdıkları sorumluluklar bakımından erkeklerin kadınlardan bir derece avantajlarının/üstünlüklerinin olduğu ifade edilmektedir (Bakara 2/228). Bu iki ayet bugün dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türk aile hukukunda da yer alan aile reisinin erkek olarak kabul edilmesi anlamındadır. Kadınların ve o toplumda yaşayan çocuklar ve yaşlıların korunması, güvenliklerinin sağlanması görevi

ve bunların maddi açıdan geçimlerini üstlenme görevleri ve bunları gerçekleştirebilecek fiziki avantajlara sahip olmaları sebebiyle sorumlulukta bir derece avantajlı/üstün kabul edilirler (Akdemir, 1997; Güler, 1997; Kırbasoğlu, 1997). Bu bilgilerin kursiyerlerle paylaşılması, her konuda eşitlik isteyen feminist söylemin bu durumun kadının konumunu değersizleştirdiği iddialarının yersizliğinin ve erkekler için de bunun mutlak bir üstünlüğü ifade etmediğinin fark edilmesini sağlayabilir.

11. İslam dinine göre kadının miras ve boşanma konularındaki haklarını bilir.

Kadının, mirasta erkeğin yarısı hükmündedir denilerek değersiz görülemeyeceği, kızın erkek kardeşiyle birlikte babasından alacağı mirasta erkek kardeşinin yarısı kadar hisse almasının (Nisâ 4/11) külfet nimet dengesi düşünüldüğünde adil olduğu söylenebilir. Çünkü erkeğin mehir verme, evlilik hazırlığı için gereken bütün harcamaları yapma, bir evi geçindirme, eğer karısı isterse çocuğunun emzirilme masrafını karşılama, anne babalarının bakımını üstlenme ve bunun gibi tüm sorumlulukları yerine getirme yükümlülüğü vardır (Akdemir, 1997; Topaloğlu, 1970). Ayrıca değişen toplumsal yapı, sorumluluk ve görev paylaşımındaki değişiklik gibi sebeplerle söz konusu miras paylaşımının değişebileceğini söyleyen âlimler de vardır (FazlurRahman, 1990). Bunların yanında kadının başka hallerde farklı oranlarda ve bazen de erkekle eşit miras aldığı⁷ (Nisa 4/11) durumların da olduğu bilinmektedir.

Kur'an'ın genelinde boşanma ile ilgili ayetlerde boşanmanın faili erkektir. Evlenme sırasında kadının kendisine boşanma hakkının verilmesini şart koşması ve evlendikten sonra kocanın bu hakkı karısına vermesi dışında genelde boşanma hakkı erkeğe verilmekle beraber bu hak kadına da verilmektedir. (Bakara 2/229). Nitekim buna dair Hz. Peygamber'in hayatından örnek vermek de mümkündür, Hz. Peygamber boşanmak isteyen bir kadını aldığı mehiri geri vermek şartıyla boşamıştır (Güler 1997). Ayrıca bilinenin aksine erkek keyfi bir davranışla üç kez art arda boş ol demekle karısını boşayamaz (Kırbasoğlu 1997). Geçimsizlik durumunda öncelikle bir hakeme başvurmak (Nisâ 4/35), eğer hakemle birlikte de anlaşma sağlanamazsa iki şahit getirmek zorundadır (Bakara 2/221, Mümtehine 60/10). Bu da aslında bugünkü, hâkim salâhiyetinin o günün şartlarındaki basit bir uygulamasıdır denilebilir (Güler

7 Örneğin çocuğu ölen anne baba çocuklarının bıraktığı mirastan ölenin çocukları da varsa eşit olarak altıda bir miras alırlar. Eğer çocukları yoksa bu durumda anne üçte bir oranında miras alır. Kırbasoğlu, 1997: 265.

1997). Bu kazanım ile kursiyerler mensubu oldukları dinin gerçekte bu konulardaki hükümlerini gerekçeleriyle birlikte öğrenme imkânı bulabilirler.

12. İslam dinine göre eğitim alma hak ve sorumluluğunun kadın erkek herkese verildiğinin bilincinde olur.

Okuma yazma bilmeyen her 10 kişiden 8'ini kadınların oluşturduğu toplumumuzda (TUİK 2014), erken yaşta evlilik, kız çocuklarının okumasının önemsenmemesi/önemli bir getirisinin olduğuna inanılmaması, geleneksel kalıp yargılar, erken yaşta okullardan alınması gibi sebeplerle kadınların okuryazarlık oranı erkeklere göre daha düşüktür (Özaydınlık, 2014). Nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkemizde bu durumun ortaya çıkmasında eğitimsizlik ve dini konularda yeterince bilgi sahibi olmamak ya da yanlış bilgi sahibi olmak da etkili olabilir.

Kur'an kursu programlarında bu kazanım için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kadınların eğitimine yönelik uygulamaları (Aycan, 2013), bunu teşvik edip buna uygun ortamları hazırlamış olmasına dair hayatından daha çok somut örneğe yer verilebilir. Örneğin, Hz. Peygamber'in o dönemde sahabe hanımlarının arasında okuma-yazma bilenlerin eş-Şifa Bintü Abdillah el-Adeviye'nin çok sayıda sahâbi kadına okuma yazma öğrettiğinden söz edilir. Diğerlerine okuma yazma öğretme faaliyetlerini desteklemesi (Coşkun, 2006) bunlardan sadece birisidir. Onun bu konuya ne kadar hassasiyet gösterdiği, önem verdiği, yaşadığı toplumun geleneksel yapısına rağmen bu konuyla ilgili mücadele verdiğinin programda açıkça örneklerle öğretilmesi insanların kadınların eğitimi konusunda daha hassas davranmalarına katkı sağlayabilir. Ayrıca bu kazanım aracılığıyla geçmişten günümüze Müslüman kadınların ilmi, sosyal ve kültürel hayata katkılarından (İLKDER, 2009; Eren, 2003) söz edilebilir buna dair örneklere yer verilebilir.

13. Müslüman kadınların dinen çalışma, ev geçindirme yükümlülüğü olmamakla beraber eğer dilerlerse uygun şartlarda çalışmasında bir sakınca olmadığını bilir.

Kadının toplumsal hayatta çeşitli alanlarda yaratılıştan (fıtratından) getirdiği özellikleri, yetenek ve yeterliliklerine uygun olarak çalışma hayatına katılması veya bunun teşvik edilmesi onun ev içerisinde ürettiği emeğin değersizleştirilmesi anlamına gelmemelidir (Güler, 1997; Gannuşı, 2011: 93). Başka bir deyişle çalışma hayatına katılmak, çalışmayı özgürlük olarak yanıtıp, evi kadını tutsak kılan bir mekân saymak, insan yetiştiren ilk mektep,

yuva olmaktan çıkarmak modern zihniyetin dayattığı bir bakış açısıdır. Bu aynı zamanda ev hanımlığının ve anneliğin küçümsenmesi anlamına gelmektedir (Aktaş, 1997).

Diğer taraftan kadını fitne unsuru ve bu sebepten evden çıkmaması gereken bir varlık olarak gören tersi bir yaklaşım da kadının iradesini yok sayarak kendini geliştirme ve toplumsal hayata katkı sunma imkânını ortadan kaldırmaktadır (Aktaş, 1997). İslam dini kadını ev geçindirme anlamında sorumlu tutmamakla beraber onun dilerse ve imkânları el veriyorsa çalışması konusunda yasak getirmez. Nitekim Asr-ı Saadet'ten bu yana İslam toplumunda çalışma hayatına katılmış pek çok kadın olmuştur. İslam'ın ilk yıllarında kadınların bizzat savaştıkları istisnai durumlar yanında savaşta yaralıları tedavi etme, hastalara bakma, sutaşıma, yaralıları taşıma, ölüleri nakletme ve hatta Abbasiler döneminde- casusluk yapma gibi görevlerde bulunmuşlardır. Ayrıca savaş dışında da tedavi hizmetlerinde buldukları, el sanatlarından iplik eğirmede, örgücülükte, dikişte, sepet örmede, boyamada, hayvanların bakımında, çobanlıkta, zabıtalıkta, sünnetçilikte, emziricilikte, koku üretimi ve satıcılığında, ticari malların satıcılığında, kadınları süslemede (saç kesimi, makyaj vs.), ebelikte vb. çalıştıkları bilinmektedir (Beşer, 1991). Programda bu hususlara yer verilmesi kursiyerlerin bu konulardaki farkındalığını artırabilir.

14. Müslüman kadınların da erkekler gibi siyasî alanda hak ve sorumluluklarının olduğunu farkına varır.

Mü'min erkekler ve kadınların iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma görevleri (Tevbe 7/61) gereği, kadınların da erkekler gibi dinî, edebî, ictimai ve siyasi işlerle meşgul olabileceği ifade edilmektedir (Akkaya, 1997). İslam âlimlerinden bazılarının göre kadınların seçme hakkının olduğu, Hz. Peygamberin kadınlardan bey'at almasından çıkarılabilir (Hamidullah, 1980: 93). Hz. Peygamber'in hanımlarının Hülefa-i Raşidin döneminde siyasi görüşlerini dile getirdikleri, Hz. Osman'ın eşinin en sıkıntılı siyasi günlerinde ona fikirlerini ifade ederek de destek olduğu, Ümmü Hani'ye müşriklerden olan eşine eman vermesi konusunda Hz. Peygamber tarafından yetki verildiği (Topaloğlu, 1970: 279) ve benzeri örneklerle Müslüman hanımların geçmişten günümüze siyasal alanda nasıl var olduklarının açıkça gösterilmesi bugün de Müslüman hanımların siyasal alanda sahip oldukları hak ve sorumlulukları hatırlatmak anlamında değerlidir.

Sonuç

Kadınlara insani haklarını iade eden, bunu yaparken erkeklere düşman veya rakip değil hayatı ve sorumlulukları yüklenmede bir yardımcı, bir dost olma konumunu veren İslam dininin kadına cinsiyetinden önce bir insan olması bakımından verdiği önemin somut örneklerini tarih boyunca Müslüman toplumlarda görmek mümkündür. Diğer taraftan Müslüman toplumlarda geçmişten günümüze bu önemin yeterince gösterilmediği olumsuz örnekleri bulmak da mümkündür. O halde tespit edilmesi gereken kadınlara yönelik olumsuz tutum ve davranışların sebepleri ve bu sebepleri ortadan kaldırmanın yollarıdır. Böyle bir çaba kültürümüz, geleneklerimiz, inançlarımız, mevcut toplumsal yaşantımızın bir özeleştirisi süzgecinden geçirilmesiyle sonuç verebilir. Söz konusu özeleştirisi ve çözüm arama süreci sahip olduğu niyet bakımından -İslam dinine yöneltilen suçlamalara cevap arayan- savunmacı veya özür dileyici diye nitelendirilmemelidir. Zira 'başkalarının gözüyle ben nasılım ve nasıl görünmeliyim' ve 'aynaya baktığımda kendimde gördüklerim neler ve nasıl olmalı?' soruları birbirlerinden tamamıyla farklı niyetleri barındırır. Bu farkındalıkla bize tevarüs eden ilmi birikimin yegâne ve üstüne başka söz söylenemez değil de, değerli bir birikim olarak görülüp farklı yorumların ortaya konulmasının da en az onlar kadar değerli bir çaba olduğunu kabul etmek geleneğin inkârı değil, günümüze taşınması anlamına gelir. Kadınlara ilgili ortaya konulan farklı yorumlar da böyle değerlendirilebilir. Bu sebepten bu çalışmada kadın konusundaki farklı yorumlara da yer verilmiştir.

Toplumdaki kadın algısının şekillenmesinde fertlerin aldıkları eğitim çok etkilidir. İslam dinine göre kadınların özel günlerinde oruç tutup tutamayacaklarından, Cuma namazlarına katılıp katılmayacaklarına; sosyal ve siyasal alanlardaki sorumluluklarından, eğitim ve çalışma hayatlarına; miras ve boşanma hakkından, şahitliğine; kadının terbiye maksadıyla dövülüp dövülemediğinden çok eşliliğe kadar vb. pek çok konuda toplumun bilgilendirilme ihtiyacı vardır. DİB camiler ve Kur'an kursları aracılığıyla bu konularda toplumu bilgilendirmek, yanlış veya eksik bilgileri düzeltmekle görevlidir. Topluma ulaşma açısından sahip olduğu imkânlar da çok önemli ve değerlidir. Bu sebeple bu makalede DİB Kur'an kurslarında, kursiyerlerin eksik veya yanlış dini bilgilerin sebep olduğu kadın algısını düzeltmelerine ve gerçekte İslam dinine göre kadının sahip olduğu konum, hak ve sorumluluklar konusunda bilgi sahibi olabilmelerine rehberlik edebilecek nitelikte bir eğitimin verilmesi yönünde çeşitli tespit ve öneriler sunulmuştur. Bu öneriler arasında

programa İslam ve Kadın adlı bir ünite eklenmesi de vardır. Bu ünite önerisinin bu alanda tartışılarak geliştirilmesi ve içeriğinin genişliği göz önüne alınarak ayrı bir program olarak hazırlanmasına öncülük edebilmesi umulur.

Kaynaklar

- Akdemir, Salih (1997). “Tarih Boyunca ve Kur’an-ı Kerim’de Kadın”. İslami Araştırmalar. C. 10, S. 4: 249-258.
- Akkaya, Nejla (1997). “İslam Hukuku’nda Kadının Siyasi Hakları”. İslami Araştırmalar. C. 10, S. 4: 228-240.
- Aktaş, Cihan (1997). “Kadının Toplumsallaşması ve Fitne”. İslami Araştırmalar. C.10, S.4: 241-248.
- Atay, Hüseyin (1995). *Kuran’a Göre Araştırmalar I-III*. Ankara: Atay Yayıncılık. 2. Baskı.
- Ateş, Ali Osman (2000). *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan.
- Bayındır, Abdülaziz (2011). *Kur’an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları. 4. Baskı.
- Beşer, Faruk (1991). *Kadının Çalışması Sosyal Güvenliği ve İslam*. İstanbul:..Seha Yayıncılık.
- Bilgin, Beyza (1997). “İslam’da ve Türkiye’de Kadınlar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.36: 29-43.
- Coşkun, Selçuk (2006). “Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber’in Kadınları Eğitim Siyaseti”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.26: 75-93
- Davudoğlu, Ahmed (1983). *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2013). *Cami Kadın ve Aile*. Ankara: DİB Yayınları.
- *DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun* (1965) T.C. Resmi Gazete. 12038. 2 Temmuz 1965.
- DİB (2012). İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programları. Ankara. <http://www2.diyanet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/KuranKursuOgretimProgrami.aspx> (12.02.2016)
- DİB (2015) *2015-16 Eğitim Öğretim Yılı Kur’an Kursları Uygulama Esasları*. Ankara.<http://www2.diyanet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenel->

[Mudurlugu/Documents/uygulama%20esaslar%C4%B12015-2016.pdf](http://www2.diyamet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Materyaller/dinim-islam.pdf).
(29/01/2016)

- DİB (2014). *Dinim İslam*. [Elektronik Versiyon] Ankara. <http://www2.diyamet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Materyaller/dinim-islam.pdf>
- DİB (2015a). *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Konusunda Görüş ve Yaklaşımları*. Ankara: DİB Yayınları.
- DİB (2011). *Kadın ve Aile Yazıları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- El-Buhari, (1988). *Sahih- Buhari ve Tercemesi*. Çev. Mehmed Sofuoğlu. C. 1-16. İstanbul: Ötüken.
- El-Gannuşi, Raşid (2011). *Kur'an ve Yaşam Arasında Kadın*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Eren, Mehmet (2003). "Kadınların Hadis İlimine Katkıları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 1: 83-110.
- Esed, Muhammed (1996). *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. C.1: 144, Ankara: İşaret Yayınları.
- FazlurRahman (1990). "İslami Çağdaşlaşma: Alanı, Metodu ve Alternatifleri". Çev. Bekir Demirkol. *İslami Araştırmalar (FazlurRahman Özel Sayısı)*. C. 4, S.4: 311-320.
- Fidan, Hafsa (2008). *Değişen Dünyada Kadın*. Ankara: DİB Yayınları.
- Güler, İlhami (1997). "Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri". *İslami Araştırmalar*. C. 10, S. 4: 296-303.
- Hamidullah, Muhammed (1980). *İslam Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Hatemi, Hüseyin (1999). *Kadının Çıkış Yolu İlahi Hikmette Kadın*. Ankara: Birleşik Yayıncılık.
- Hatipoğlu, Mehmet S. (1997). "İslam'ın Kadına Bakışı". *İslami Araştırmalar*. C. 10, S. 4: 223-227.
- İbn Manzur (1970). *Lisanu'l-Arabi'l-Muhit*. Beyrut: Daru Lisani'i-Arab.
- İlke İlim Kültür ve Dayanışma Derneği. (2009). *Geçmişten Günümüze Kadınların İslam Kültürü ve Medeniyetine Katkıları Konferansı*. Ankara: İLKDER.

- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri (1997). “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”. İslami Araştırmalar. C.10, S. 4: 259-270.
- Koç, Ahmet (2001). “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. C.8: 139-170.
- Muhsin, Amine Wadud. (1993). *Qur’an and Woman*. Kuala Lumpur: Perceptaken Direct Art. Second İmpression.
- Okuyan, Mehmet (2007). “Kadına Yönelik Şiddete Kur’an’ın Bakışı”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 23: 93-134.
- Özaydınlık, Kevser (2014). “Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. S. 33: 93-112
- Paçacı, Mehmet (2010). “Çağdaşçı “Kur’an’da Kadın” Yorumunun Eleştirisi”. *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*. Ed. Bilal Gökçür, Necdet Yılmaz, Ömer Kara, Muhammed Abay, Necmettin Gökçür İstanbul: İlim Yayma Vakfı: 559-585.
- Topaloğlu, Bekir (1970). *İslam’da Kadın*. İstanbul: Yağmur Yayınları. 4.Baskı.
- *2014 Yıl sonu İstatistiği*. <http://www.diyaret.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136> 29/01/2016.
- Gümüş, Arife (2014). *Yetişkinlerin Din Eğitimi İhtiyaçları ve Din Eğitimi-ne Bakışları*. İstanbul: İlke Yayınları. Kitap http://ilke.org.tr/wp-content/uploads/2015/01/YDEP_rapor_2.BASKI_.pdf. (29/01/2016)
- Subaşı, Necdet (2012). “Din ve Kadın Konulu Çalışmalarda Akademik Özgünlük ve Sahicilik Sorunu”. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. C.17, S.32. https://www.academia.edu/8314393/Din_ve_Kad%C4%B1n_Konulu_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar_da_Akademik_%C3%96zg%C3%BCnl%C3%BCk_ve_Sahicilik_Sorunu (30/01/2016)
- Şefkatli Tuksal, Hidayet (2000). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitabiyât.
- Şeriati, Ali (2013.) *Kadın (Fatıma Fatıma’dır)*. Ankara: Fecr.
- Şahin, Semiha, Şahin Mustafa, Çek, Fatma ve Oklay, Erdem (2011). “Türkiye’de Kadın Konulu Tezler Üzerinde Bir Değerlendirme”. *E-Journal of New World Sciences Academy*. Volume: 4. Number: 4. Article Number: 1C0449: 2413-2424. https://www.academia.edu/3071705/T%C3%BCrkiyede_Kad%C4%B1n_Konulu_Tezler_%C3%9Czerine_Bir_De%C4%9Ferlendirme (30/01/2016)

**346 • TOPLUMDAKİ KADIN ALGISINA KATKISI AÇISINDAN DİYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞI KUR'AN KURSLARI PROGRAMINA YÖNELİK ÖNERİLER**

- Toker, İhsan (2007). “Kadınların Peygamber Algısı Müslüman Kadınlar ve Hz. Muhammed”. *Usûl İslam Araştırmaları*. S. 7: 137-156.
- Tosun, Cemal. (1993). *Din ve Kimlik*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanı*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (10 Şubat 2016)
- Ünal, İsmail Hakkı (2012). *40 Hadis, 40 Yorum*. Ankara: DİB Yayınları.
- Yasdıman, Hakkı Şah (2005). “Kadının İslam Geleneğindeki yeri ve Konumunda Yahudi-Hristiyan Kültürünün Etkilerinden Bazı Örnekler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.14: 59-94.
- Yasdıman, Hakkı Şah (2011). “Yılan, Havva, Âdem Arasında Geçen Olaylara İslam ve Yahudiliğin Bakışı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. XXXIV: 9-35.
- Yılmaz, Hüseyin (2007). “Hz. Peygamber’in Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”. *Değerler Eğitimi Dergisi*. C.5, S.14: 107-130.